

АНОТАЦІЯ

Чигріна Я. Ю. Формування методичної компетентності асистентів вчителя в умовах неперервної освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 – Спеціальна освіта. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, 2023.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету і завдання, об'єкт, предмет дослідження, окреслено його методологічну основу. Схарактеризовано наукову новизну, теоретичне та практичне значення здобутих результатів, особистий внесок авторки, деталізовано апробацію результатів дослідження та публікацій.

У першому розділі дисертації «Методична компетентність працівників освіти як науково-теоретична проблема» обґрунтовано теоретичні засади вивчення питання формування методичної компетентності асистентів вчителя в умовах неперервної освіти. Здійснено аналіз наукових джерел, які присвячено дослідженню питання, зокрема виявлено ступінь його актуальності та розробленості в науково-методичній літературі, що дало змогу систематизувати погляди на ключові поняття, пов'язані з означеною проблемою.

Сформульовано авторське трактування поняття «методична компетентність асистента вчителя», яка може формуватися в умовах неперервної освіти та розглядається як динамічна характеристика особистості асистента вчителя, що базується на інтеграції знань, умінь, навичок, цінностей і досвіду й забезпечує здатність до здійснення психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП в умовах інклюзивного навчання на основі ефективного застосування відповідних освітніх методів, прийомів, технологій та інструментів.

Досліджено сутність та розкрито структуру методичної компетентності асистента вчителя в контексті основних наукових підходів, яка містить такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, особистісний.

Ціннісно-мотиваційний компонент передбачає наявність професійного мотиву, професійних цінностей, мотивації та здатності до самовдосконалення; когнітивний містить знання з педагогіки та методик навчання, зокрема й дітей з особливими потребами, критичне мислення; діяльнісний характеризується наявністю навичок планування та організації, ефективної взаємодії з учнями з ООП, співпраці з вчителем, батьками та іншими фахівцями; особистісний компонент розкриває самооцінку, творчий потенціал, емпатію та рефлексивність.

Через розкриття змісту складових компонентів методичної компетентності асистента вчителя описано засадничі аспекти формування методичної компетентності асистентів вчителя, які працюють в інклюзивному освітньому середовищі. Такими засадничими аспектами є: усвідомлення цінності інклюзивного навчання; розуміння суті інклюзії; навички використання знань на практиці; навички співпраці та комунікації з дітьми з ООП, з усіма учасниками освітнього процесу, зокрема з членами команди психолого-педагогічного супроводу.

У другому розділі дослідження «Педагогічні умови розвитку методичної компетентності асистентів вчителя» виявлено, що неперервна освіта є основою професійного зростання асистентів вчителя й навчання має тривати впродовж усього життя (*lifelong learning*). Це є загальносвітовою тенденцією, яка сприяє підвищенню якості освіти. Як основні положення освіти впродовж життя виокремлено такі: освіта триває все життя у кожній конкретній людині; освіта веде до систематичного набуття, оновлення, вдосконалення знань, навичок і ставлень, що є необхідною відповіддю на виклики та умови сучасного змінного життя та має кінцеву мету – сприяння самореалізації кожної особистості; успішність впровадження концепції залежить від здатності та мотивації людей брати участь у самостійній навчальній діяльності; передбачає визнання внеску всіх доступних освітніх впливів, включаючи формальний та неформальний.

На основі вітчизняних нормативно-правових актів з питань освіти визначено, що асистенти вчителя можуть підвищувати кваліфікацію за різними формами як за програмою підвищення кваліфікації, так і шляхом участі в

семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах тощо, а також проходити стажування.

У роботі виокремлено та описано основні методологічні підходи та принципи, якими необхідно керуватися під час здійснення процесу розвитку методичної компетентності асистентів вчителя. Такими методологічними підходами є андрагогічний, акмеологічний, системний, діяльнісний та компетентнісний. Принципами є: принцип єдності трьох середовищ (навчальне, професійне, соціальне); принцип відкритості освітнього простору; принцип урахування індивідуальних здібностей осіб, що навчаються; принцип діяльності; принцип постійної підтримки; принцип професійної мотивації; принцип елективності навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип контекстності навчання; принцип рефлексивності.

Для формування цілісного уявлення про процес розвитку методичної компетентності асистентів вчителів ми звернулися до методу моделювання, який допомагає розкрити суть всього процесу, починаючи від постановки мети й завдань і завершуючи в кінцевому результаті сформованістю асистента вчителя як професіонала в системі інклюзивної освіти з високим рівнем розвитку методичної компетентності.

Теоретичним підґрунтям формувального етапу дослідження стала розроблена нами авторська модель розвитку методичної компетентності асистентів вчителя, на основі якої визначено структуру феномена, що розглядається: мета, зміст, характер і результат діяльності асистента вчителя; складники процесу розвитку методичної компетентності асистента вчителя; науково-методичне забезпечення розвитку методичної компетентності асистента вчителя; педагогічні умови розвитку методичної компетентності асистента вчителя. Модель містить такі чотири блоки: мотиваційно-цільовий, організаційно-змістовий, діялісно-операційний та аналітико-результативний, які розкривають зміст виконаної роботи.

Переосмислюючи праці вітчизняних науковців та враховуючи специфіку освітнього процесу в системі післядипломної освіти, нами визначено, що педагогічні умови розвитку методичної компетентності асистентів вчителя

являють собою сукупність ресурсного потенціалу технологій, методів, форм, засобів навчання та змісту освіти, які впливають на якість освітнього процесу й утворюють оптимальне освітнє середовище для засвоєння асистентами вчителя системи методичних знань та їх практичного використання на основі мотиваційно-ціннісного ставлення до власної професійної діяльності.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку методичної компетентності асистентів вчителя, які працюють в інклюзивному освітньому середовищі» описано методiku констатувального та формувального експериментів, експериментально перевірено дієвість моделі формування методичної компетентності педагогічних працівників ЗЗСО в умовах інклюзивного середовища; подано процес обробки, аналізу та узагальнення результатів педагогічного експерименту (за критерієм Стьюдента).

За допомогою методу експертних оцінок на етапі констатувального експерименту встановлено, що педагогічними умовами розвитку методичної компетентності асистентів вчителя в системі неперервної освіти є: створення сприятливого освітнього середовища; формування цінностей інклюзивної освіти; організація професійного співробітництва; посилення методичного змісту підвищення кваліфікації.

Виходячи із структури визначено критерії та показники розвитку методичної компетентності асистента вчителя. Для ціннісно-мотиваційного компонента критерієм є розвинута мотивація та ціннісне ставлення до професійної діяльності й самовдосконалення, яка включає професійні мотиви та інтерес до професійної діяльності, професійні цінності, мотивацію та здатність до самовдосконалення. Для когнітивного компонента критерієм є рівень знань з питань інклюзивної освіти, який включає знання з педагогіки та методик навчання, знання з інклюзивної освіти та критичне мислення. Для діяльнісного компонента критерієм є рівень розвитку умінь і навичок планування та організації професійної діяльності, взаємодії з учнями з ООП, співпраці з іншими членами команди супроводу, який включає навички планування та організації діяльності, навички ефективної взаємодії з учнями з ООП та

навички співпраці з вчителем та іншими фахівцями. Для особистісного компонента критерієм є розвинуті важливі якості особистості, які включають самооцінку, творчий потенціал, емпатію та здатність до рефлексії.

Для проведення формувального дослідження за визначеними критеріями та показниками нами було використано кваліметричний підхід, який дав можливість розробити факторно-критеріальну модель розвитку методичної компетентності асистентів вчителя як комплекс взаємопов'язаних факторів та критеріїв, за якими можна визначити ступінь відповідності зазначеного процесу встановленим характеристикам. Такими факторами є ціннісно-мотиваційний, знаннєвий, операційний та суб'єктивний.

На другому етапі дослідження (2019-2022 рр.) проведено педагогічний експеримент з визначення ефективності запровадження в практику обґрунтованих педагогічних умов розвитку методичної компетентності асистента вчителя. Експериментальна робота виконувалася двома етапами. Відповідно був організований та проведений констатувальний та формувальний педагогічні експерименти.

Практичне значення одержаних результатів забезпечується тим, що визначено загальний підхід до розвитку методичної компетентності асистентів вчителя. Розроблена авторська модель розвитку методичної компетентності асистентів вчителя може бути використана для оптимізації навчання та професійної підготовки та перепідготовки асистентів вчителя в системі післядипломної освіти.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів висвітленої теми розвитку методичної компетентності асистентів вчителя, що дає основу для подальших перспективних досліджень, зокрема питання оволодіння асистентами вчителя цифровими освітніми технологіями для удосконалення їхньої професійної компетентності в умовах дистанційного та змішаного навчання.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне навчання, методична компетентність, асистент вчителя, діти з особливими освітніми потребами,

професійний розвиток, неперервна освіта, підвищення кваліфікації, педагогічні умови.

ABSTRACT

Chygrina Y. Yu. Formation of methodological competence of teacher assistants in conditions of continuous education. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD degree) in the specialty 016 Special Education. – Mykola Yarmachenko Institute of Special Education and Psychology, the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

The introduction substantiates the relevance of the research topic, defines the goal and task, object, subject of the research, outlines the methodological basis of the research. The scientific novelty, the theoretical and practical significance of the obtained results, the author's personal contribution, the approval of research results and publications are described in detail.

The first chapter of the dissertation "Methodical competence of education workers as a scientific and theoretical problem" substantiates the theoretical foundations of studying the issue of the formation of methodical competence of teaching assistants in the conditions of continuous education. The analysis of scientific sources dedicated to the study of the issue was carried out, in particular, the degree of relevance and development of the given issue in the scientific and methodical literature was revealed, and it also made it possible to systematize views on key concepts related to the given problem.

The author's interpretation of the concept of "methodical competence of a teaching assistant" is defined, which can be formed in the conditions of continuous education and is considered as a dynamic personality trait of a teaching assistant, which is based on the integration of knowledge, abilities, skills, values and experience, which provides the ability to provide psychological and pedagogical support students with SEN in the conditions of inclusive education based on the

effective application of appropriate educational methods, techniques, technologies and tools.

The essence and structure of the teaching assistant's methodical competence in the context of the main scientific approaches, which has the following components: value-motivational, cognitive, activity, personal, was investigated.

The value-motivational component implies the presence of a professional motive, professional values, motivation and ability to self-improvement; cognitive includes knowledge of pedagogy and teaching methods, including children with special educational needs, critical thinking; activity is characterized by the presence of planning and organization skills, effective interaction with children with special educational needs, cooperation with the teacher, parents and other specialists; the personal component reveals self-esteem, creative potential, empathy and reflexivity.

By revealing the content of the constituent components of the teaching assistant's methodological competence, the fundamental aspects of the formation of the teaching assistant's methodological competence, working in an inclusive educational environment, are described. Such fundamental aspects are awareness of the value of inclusive education, understanding of the essence of inclusion, skills of using knowledge in practice, skills of cooperation and communication with children with special educational needs, with all participants of the educational process, including with members of the psychological and pedagogical support team.

In the second chapter "Pedagogical conditions for the development of methodological competence of teaching assistants", the research revealed that continuous education is the basis of the professional growth of teaching assistants and that learning should continue throughout life (lifelong learning), which is a worldwide trend that contributes to the improvement of the quality of education. The main features of lifelong education are the following: education continues throughout the life of each individual; education leads to the systematic acquisition, renewal, improvement of knowledge, skills and attitudes, which is a necessary response to the challenges and conditions of modern changing life and has the ultimate goal of promoting the self-realization of each individual; the successful implementation of the concept depends on the ability and motivation of people to participate in

independent educational activities; involves acknowledging the contribution of all available educational influences, including formal and informal.

On the basis of domestic normative legal acts on education, it is determined that teaching assistants can improve their qualifications in various forms, both through a professional development program and by participating in seminars, workshops, trainings, webinars, master classes, etc., as well as do internships.

The work highlights and describes the main methodological approaches and principles that must be followed during the process of developing the methodological competence of teaching assistants. Such methodological approaches are andragogic, acmeological, systemic, activity and competence. The principles are: the principle of unity of three environments (educational, professional, social); the principle of openness of educational space; individual abilities of students are taken into account; principle of activity; the principle of constant support; the principle of professional motivation; the principle of elective education; the principle of development of educational needs; the principle of contextual learning; the principle of reflectivity.

In order to compile a comprehensive manifestation of the development of the teaching assistants' methodological competence, we turned to the modeling method, which additionally reveals the entire process, starting from setting the goal and tasks, and ultimately formed the completeness of the teaching assistant as a professional in the system of inclusive education with a high level of methodological development.

The theoretical basis of the formative stage of the research was the author's model of the development of the methodological competence of teaching assistants, based on which the structure of the phenomenon under consideration was determined: the purpose, content, nature and result of the activity of the teaching assistant; components of the process of developing the methodological competence of a teaching assistant; scientific and methodological support for the development of the methodological competence of the teaching assistant; pedagogical conditions for the development of methodical competence of a teaching assistant. The model includes the following four blocks: motivational-target, organizational-content, activity-operational and analytical-resultative, which reveal the content of the work performed.

Rethinking the works of domestic scientists and taking into account the specifics of the educational process in the post-graduate education system, we determined that the pedagogical conditions for the development of the methodological competence of a teaching assistant are a set of resource potential of technologies, methods, forms, means of learning and the content of education, which influence the quality of the educational process and constitute the optimal educational environment for teaching assistants to learn the system of methodical knowledge and their practical use based on a motivational and valuable attitude to their own professional activity.

In the third chapter "Experimental verification of pedagogical conditions for the development of methodological competence of teaching assistants working in an inclusive educational environment" the methodology of ascertaining and formative experiments is presented, the effectiveness of the model of the formation of methodological competence of pedagogical workers of ZZSO in the conditions of an inclusive environment is experimentally verified; the process of processing, analysis and generalization of the results of the pedagogical experiment (according to the student's criteria) is presented.

With the help of the method of expert evaluations, at the stage of the ascertaining experiment, it was established that the pedagogical conditions for the development of methodological competence of teaching assistants in the system of continuous education are: creation of a favorable educational environment; formation of values of inclusive education; organization of professional cooperation; strengthening the methodological content of professional development.

Based on the structure, the criteria and indicators of the development of the teaching assistant's methodological competence are determined. For the value-motivational component, the criterion is a developed motivation and valuable attitude to professional activity and self-improvement, which includes professional motives and interest in professional activity, professional values, motivation and ability to self-improvement. For the cognitive component, the criterion is the level of knowledge on inclusive education, which includes knowledge of pedagogy and teaching methods, knowledge of inclusive education and critical thinking. For the

activity component, the criterion is the level of development of abilities and skills of planning and organizing professional activities, interaction with children with special educational needs, cooperation with other members of the support team, which includes skills in planning and organizing activities, skills of effective interaction with children with special educational needs and skills of cooperation with the teacher and other specialists. For the personal component, the criterion is developed important personality qualities, which include self-esteem, creative potential, empathy and the ability to reflect.

To conduct a formative study according to the specified criteria and indicators, we used a qualitative approach, which made it possible to develop a factor-criterion model of the development of methodological competence of teaching assistants, as a complex of interrelated factors and criteria, which can be used to determine the degree of compliance of the specified process with the established characteristics. These factors are value-motivational, cognitive, operational and subjective.

At the second stage of the research (2019-2022), a pedagogical experiment was conducted to determine the effectiveness of the introduction into practice of substantiated pedagogical conditions for the development of the teaching assistant's methodological competence. Experimental work was carried out in 2 stages. Accordingly, an ascertaining and formative pedagogical experiment was organized and conducted.

The practical significance of the obtained results is ensured by the fact that a general approach to the development of methodological competence of teaching assistants is defined. The developed author's model for the development of methodological competence of teaching assistants can be used to optimize training and professional training and retraining of teaching assistants in the post-graduate education system.

The conducted research does not exhaust all aspects of the highlighted topic of the development of methodological competence of teaching assistants, which provides a basis for further perspective research, in particular, the mastering of teaching assistants with digital educational technologies to improve their professional competence in the conditions of distance and mixed learning.

Key words: inclusion, inclusive education, methodical competence, teaching assistant, children with special educational needs, professional development, continuous education, professional development, pedagogical conditions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, що відображають основні наукові результати

Статті у наукових фахових виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз

1. Баранець Я. Визначальні аспекти діяльності асистента вчителя в інклюзивному навчальному закладі. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : науково-методичний збірник. 2017. Вип. 13. С. 38–45.

2. Мотуз Т., Пасічник Л., Баранець Я. Інформаційно-комунікаційні технології в інклюзивному середовищі закладу освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 1. С. 172–181.

3. Баранець Я., Мотуз Т. Інноваційні підходи щодо професійної підготовки педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2023. № 59. Т.1. С. 196–201.

4. Баранець Я. Методологія підготовки кадрів закладів освіти з інклюзивним навчанням. Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 57. Т.1. С. 100–103.

5. Баранець Я. Ю., Мотуз Т. В. Сучасний стан підготовки фахівців до навчання в інклюзивному просторі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. С. 66–69.
<https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/38.13>

6. Чигріна Я. Педагогічні умови формування методичної компетентності асистентів вчителя в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і*

виховання. 2023. Том 109, № 1. С. 187–200. URL: <https://doi.org/10.33189/ectu.v109i1.134>

7. Чигріна Я. Деякі механізми розвитку педагогічної майстерності майбутніх фахівців, що працюють в інклюзивній освіті. *Молодь і ринок*. 2023. № 8(216). С. 135–138. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.289431>

8. Гладуш В. А., Баранець Я. Ю. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2015. № 1 (9). С. 73–79.

Статті в наукових періодичних виданнях країн ЄС

9. Baranets Ya. Methodological approaches to the development of pedagogical skills in an inclusive environment. *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej, Częstochowa*. 2023. 58. Nr. 3. P. 23–27.

Публікації, що додатково відображають наукові результати

10. Баранець Я. Види професійної компетентності сучасного педагога. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти*. Філософія. Педагогіка. 2022. № 2 (3). С. 47–53. URL: <https://doi.org/10.54891/2786-7005-2022-2-7>

11. Баранець Я. Ю., Шерстюк М. В. Комунікативні здібності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *The 1 st International scientific and practical conference «Achievements and prospects of modern scientific research»* (December 6-8, 2020) Editorial EDULCP, Buenos Aires, Argentina. 2020. С. 228.

12. Бородай К. В., Баранець Я. Ю. Особливості співпраці школи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *The 3 rd International scientific and practical conference «Topical issues of modern science, society and education»* (October 3-5, 2021) SPC-Sci-conf.com.ua, Kharkiv, Ukraine. 2021. С. 411.

13. Баранець Я. Науково-теоретичні основи використання логоритміки як складової системи корекційної роботи з дітьми з дизартрією. *Міжгалузеві*

диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень: збірник матеріалів II Міжнародної спеціалізованої наукової конференції. 2023. С. 251–252.

14. Клевцова В., Баранець Я. Дидактичні можливості використання інтерактивного програмного комплексу *mozabook* на уроках біології. *Освіта і наука в умовах інноваційного розвитку суспільства* : збірник тез доповідей Першої Всеукраїнської науково-практичної конференції (14 вересня 2022 року, м. Дніпро) / за заг. ред. Т. В. Мотуз, Є. В. Кочерги. Дніпро : КЗВО «ДАНО» ДОР», 2022. С. 123–124.

15. Організація і забезпечення інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Дніпро : КЗВО «ДАНО» ДОР», 2023. 124 с.

